

Tarih Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı

Using Photograph in Teaching History

Erdal Aslan*

ÖZET

Fotoğraflar akıp giden zaman içerisindeki bir anın dondurularak kayıt altına alınmasını sağlarlar. Bu özellikleri ile gelecek kuşaklar için geçmiş gözle görülür hale getirirler. Fotoğrafların bu özelliklerinden hareketle tarihin yazılmasında ve öğretilmesi için de son derece elverişli araçlar ve bilgi kaynakları olarak algılanması beklenir. Ancak tarih yazıcılığı ve eğitiminin geçmişi irdelendiğinde durumun pek de böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Fotoğrafın tarihsel anların kayıt altına alınmasındaki önemi ilk kez Kırım Savaşında (1854-1856) fark edilmiş olmasına karşın, tarihçiler tarafından bilgi kaynakları olarak işlenmesi çok daha sonraki zamanlara rastlamaktadır. Özellikle görsel iletişim alanında yaşanan tüm ilerlemelere rağmen öğretmenler tarafından tarih derslerinde kullanımının çok sınırlı kaldığı, hatta Türkiye açısından değerlendirildiğinde adeta hiç dikkate alınmadıkları kolayca fark edilebilir. Bu makalede, fotoğrafın doğuşu, tarihsel bilgi kaynağı olarak değeri ve tarih eğitimine sunacağı katkı üzerinde durulmuştur. Makale içeriğinin doğru bir biçimde algılanabilmesi için, fotoğrafların tarih derslerindeki ya da diğer her hangi bir amaca yönelik olarak kullanımlarında hangi sorularla sorgulanarak çözümlenmesi gerektiği, avantajları ve yol açabileceği yanlışlar üzerinde durulurken fotoğraflardan doğru bir biçimde yararlanılmasına katkıda bulunabilecek bir şablon önerisi de sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarih ve fotoğraf, tarihçi ve fotoğraf, eğitimde fotoğraf kullanımı, tarih eğitiminde fotoğraf kullanımı.

ABSTRACT

Photographs enable us to record a moment in flowing time by freezing that moment. With this feature, they make past visible for future generations. Taking this into account, photographs are expected to be perceived as source and considerably convenient tools for writing and teaching history. However, when the past of history writing and education was examined, it appears that this is not the case. Although the importance of photographs in capturing and recording historical moments was first realized during the Crimea Wars (1854-1856), it was much later that photographs were utilized by historians as source. Despite all the advancements experienced especially in visual communication field, their use in history lessons by teachers remained limited; furthermore, it can easily be noticed that they are almost not taken into account in Turkey. This article dwells on the origin of photography, the importance of it as a historical source, and its contribution to history education. While the article also dwells on advantages and the errors photographs may lead, and which questions should be asked to analyze them in order to perceive their content accurately when used in history lessons or for other purposes; at the same time, it proposes a framework which may contribute to the accurate use of photographs.

Keywords: History and Photograph, historian and photograph, using photograph in education, using photograph in education

* Erdal Aslan, Yrd.Doç.Dr., DEÜ Buca Eğitim Fakültesi . erdal.aslan@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

İnsanoğlu tarihin ilk günlerinden başlayarak düşüncelerini, duygularını bir yüzey üzerine aktarmaya çalışmıştır. Bu amaç için, mağara duvarlarına bizon resimlerini çizen insandan / insanlardan itibaren, tarihsel süreç içerisinde çeşitli yüzeyleri; çizerek, boyayarak ve baskı tekniği gibi yöntemler kullanmıştır. Tarihin akışı içerisinde bu yöntemlerin en etkin olanı 1800'li yılların ortalarına doğru gerçekleştirilmiştir. Bulunan bu yöntem ışığa karşı duyarlı bir yüzeyi kullanarak, nesnelerin görüntülerini yüzey üzerine kaydederek sabitleme tekniğidir. Yüzeyi pozlayarak kullanılan bu yeni buluş fotoğraftır. Fotoğraf bulunduğu dönemden başlayarak dünyanın dört bir köşesine yayılmıştır. Günümüzde her düzeydeki insanın hayatında fotoğrafın önemli bir yeri vardır. İnsanoğlu doğumundan ölümüne dek çeşitli biçimlerde fotoğrafla iç içe bir yaşam sürmektedir (KILIÇ, 2007: 13). Fotoğraflar zaman içerisinde hem insanları, hem de içinde yaşadığı çevrede olup biten değişimleri somut bir biçimde çıplak bir gözle gözlem gözleyebilmemizi sağlayan en önemli araçlar olmuştur.

Gençlerin bilgilerinin önemli bir bölümünü kitaplardan değil, ekrandan (medyadan) öğrendikleri görsel bir dünyada yaşıyoruz. Bu yüzden tarih öğretiminde görsellerden yararlanılması, büyük bir potansiyele sahiptir. Fotoğraflar çocukların karmaşık düşünceleri gözünde canlandırmalarına ve konuyu kavramalarına yardım eder. Son bilişsel araştırmalar bazı öğrencilerin, eğer uygun bir biçimde kullanılırsa "görsel-uzaysal" bir öğrenme yaklaşımının, sadece faydalı olmadığını, aynı zamanda, son derece gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci olarak görsel canlandırıcıların kullanımı, özellikle öğrenme güçlüğü olan çocuklar için, "sosyalizm", "feodalizm", "demokrasi" gibi anlaşılmasız ve yabancı oldukları bazı kavramların öğrenilmesinde de son derece yararlı olduklarını göstermiştir. Bu yüzden bu tür kavramları hem "anlamak", hem de günlük yaşamda nasıl dönüştürüldüklerini "kavramak" açısından çocukların ve öğretmenlerin, bu tür konuların doğasından gelen kavramsal güçlüklerden kaynaklanan sorunların üstesinden gelinmesine görsel anlatılar son derece önemli bir katkıda bulunurlar (DAVIES-LINCH-DAVIS, 2005: 15). Ancak görsellerin tarih derslerinde bir öğretim aracı olarak kullanımından beklenen yararın elde edilebilmesi için, öncelikle öğretim konusu olarak sunulan konunun tarihçiler tarafından da ele alınmış olması ve görsellerin bir bilgi kaynağı ve bilgi sunum aracı olarak tarih kullanımına öncülük etmiş

olmaları ve bu konu da bir aşama kaydedilmiş olması gerekir.

Bununla birlikte, tarihçilerin görsellerin kullanımına karşı biraz çekingen davrandıkları ve görüntülerden yararlanmaktansa, yazılı belgeler ve kayıtlarla çalışmayı daha güvenli buldukları bilinir. Tarihçilerin görsel kullanımına başvurdukları durumlarda ise daha çok onu bir metni estetik kılan tasarım unsurları olarak dikkate aldıkları görülür.

Tarihçilerin tarih yazımında görsellerden yararlanma konusunda takındıkları bu tutuma rağmen, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı dönüşüm, bu dönüşümün bilgiye ulaşma ve işlemede sağladığı avantajlar karşısında gittikçe daha fazla ilgi göstermeye başladıkları da bilinen bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz tarihçilerin bu eğilimleri üzerinde okuyucu kitlesinin ve kamuoyunun görsel tasarım unsurlarıyla destelenmiş olan ürünlere karşı göstermiş olduğu ilginin payı da azımsanmayacak bir düzeydedir.

Tarihçilerin geçmişin izlerini aradıkları görsel kaynaklar arasında eski fotoğraflar kullanım açısından diğer görsellere kıyasla çok daha yaygınlık kazanmıştır. Bunun en önemli nedeni fotoğraf teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler, elde edilmesi, çoğaltılması, saklanması ve kullanımında yaşanan dijitalleşmeden dolayı olmuştur. Bu nedenle diğer görsel kaynaklara göre fotoğrafları değerlendirme ve işleme konusunda daha çok beceri kazanılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, gittikçe çeşitlenen ve artan bilgi kaynakları tarih alanında kendini göstermektedir. Kuşkusuz bu kaynaklar, tarihin her alanında, zaman ve mekân boyutunda aynı derece de etkisini göstermez. Bu kaynak ve araçlar zenginlik daha çok çağdaş dönemlere yönelik olarak yaşanmaktadır. Son derece geniş bir çeşitliliğe sahip olan bu görsellerin tümünü her zaman bir arada bulmak mümkün olmayabilir. Üstelik bazı alanlarda ve durumlarda bunlardan sadece bir tanesi ile yetinme zorunluluğu ile de karşılaşılabilir. Ancak tartışmasız bir biçimde kabul edilebilecek tek bir gerçeklik vardır. Bu da, tarihçilerin ve tarih eğitimcilerinin bunları elde edebilme, işleyebilme ve saklama konusunda geçmişe kıyasla daha şanslı olduklarıdır. Fotoğraflar ve fotoğrafçılık da bundan kendi payına düşeni fazlası ile almaktadır.

Fotoğraflar geçmişin son derece geniş bir alanını anlamamıza ve tanımamıza yardım eden önemli bilgi kaynakları oluşlarının yanı sıra, aynı zamanda onu anlamlandırmamızı, algılamamızı ve öğrenmememizi kolaylaştırmaları bakımından da yardımcı olan, "öğretim hızlandırıcıları" olarak, özellikle 20.

tutulmasını fark edenlerin başında iş adamı Albert Khan (1860-1940) gelir. Khan yaşamını ve servetini fotoğraf ve film yoluyla yeryüzünü kayıt etmeye harcamıştır. 1910 Yılında “Archives de la Planète” (**Dünya Arşivleri**) Projesini başlatmıştır. Proje iflas nedeniyle 1930’ da sona erdiğinde dünyanın dört bucağında çekilmiş ve “*günün birinde ister istemez ortadan kalkacak insan faaliyetlerinin bazı görüntülerini, yönlerini, uygulamalarını ve şekillerini tespit etmek*” amacıyla 38 ayrı ülkede çekilmiş olan 72 000 fotoğraf ve 140 000 metre film elde edilmiştir (DANACIOĞLU, 2001: 90-91). Khan’ ın yolunu izleyen ve üstelik her geçen gün bunu çok daha düşük maliyetle yapan ve gelişen yöntemlerle daha kolayca insanlığın hizmetine sunan fotoğrafçıların sayısı azımsanmayacak derecede olmuştur ve özellikle günümüzün dünyasında bu işe adanmış pek çok yaşam vardır. Dünyanın ve üzerinde yaşayan toplumların geçmişine ilişkin geçmiş temsillerinin önemli bir bölümü bu görüntülere dayalıdır.

Fotoğrafın gücü, insanları, içinde yaşadığı topluma ve diğer insanlara kopya edilerek çoğalabilen görüntülerle bakabilen bir konuma getirmiştir. Fotoğrafın gücü, insanları, giderek bir şeyin gerçeğine değil, bu gerçeğin çoğaltılabilen kopyasına bakarak algılar duruma getirmiştir. İnsanların kendi dışlarındaki dünyayı algılamalarını değiştirmiştir. Ayrıca, bu güç hem fotoğrafçının, hem de fotoğrafın bütün sürecinin yönlendirilmesi gereken bir olgu olduğunu göstermiştir. Bu durum kuşkusuz fotoğrafı geliştirmeye ve onu aşmaya yönelik çalışmaları da doğurmuştur. Bu çalışmalar fotoğrafın durgun karesinin tekniğinden ve resmetme anlayışından yola çıkılarak insanlığın *sinema* ile tanışmasını sağlamıştır (KILIÇ, 2008: 137). Böylece fotoğraf ve fotoğraftan esinlenerek geliştirilmiş olan görüntü sunum biçimleri, insana ve üzerinde yaşadığı doğaya ilişkin tüm boyutların yoğun bir etki ve kontrol altına alınarak yönlendirilmesinde etkin bir rol oynamışlardır. Fotoğraf ve fotoğraftan esinlenerek geliştirilmiş olan görüntü sunum biçimlerinin en etkin ve yoğun olarak kullanıldığı alanlardan bir tanesi özellikle geçmişe ilişkin temsillerin aktarılması alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kullanımlar tarihte özellikle Ekim Devrimi sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde ve Nazi Almanya’sında yoğun olarak görülmüştür. Günümüzde ise dünya sinemaları ve Amerikan Sineması buna ilişkin pek çok örnekle doludur.

Tarih Eğitiminde Fotoğraf Kullanımı

Fotoğrafçılığın eğitimde kullanımı yönünde genel bir eğilim vardır. Tanıtma ve fotoğrafla okuma-yazma (fotoğraf çekerek,

çoğaltarak, sonra anlatarak, sesi banda alarak ve sonunda çekilen resimlerin öykülerini yazarak okuma yazma) öğretimi gibi farklı alanları kapsayan çeşitli yönelimler görülmektedir. 8-17 yaşındakilerle fotoğraf çekerek çalışan bir gençlik örgütü, yeni katılan üyelerinin projeye girdikten yirmi dakika sonra sokağa çıkıp fotoğraf çekimleriyle övünmektedirler. Yine bazı çocuklar fotoğraf makinesi ile kendi yeteneklerini tanımaya, toplumla ilişki kurmaya çalışırlar (Fotoğraf oyunları deneyerek ya da kendileri için hatıra albümleri hazırlayarak). Fotoğrafçılık günümüzde okullarda okutulan pek çok derste, özellikle sanat tarihi öğretmenleri tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır (GREENHILL-MURRAY-SPENCE, 2003: 38-39). Fotoğrafların bu denli yaşamın her alanında kullanılmasının en iyi biçimde açıklayan ifadelerden birisi ünlü bir Çin atasözünde dile getirildiği üzere bazen “*bir resim on binlerce kelimeden daha değerlidir*” ifadesinde yatar. Ancak Kuşkusuz bu denli yaşamın her alanına girmiş olmasına ve gerçekliğin bir kanıtı olarak kabul edilmesine karşın sanıldığığının aksine her zaman gerçeği temsil etmezler ya da anlamın okunmasını belirgin kılmazlar.

“*Fotoğraflar, sadece fotoğrafçı tarafından onaylanan veya bize önerilen bir gerçeği içermektedir* (KARADAĞ, 2004: 33) *Görüntüler, her zaman fotoğrafçıların müdahalesine maruz kaldıkları için fotoğrafçı kendisini daima gerçeğin çok üzerinde görür. Bu yüzden fotoğraf, fotoğrafçı tarafından bir yorum yapabilmemiz için ortaya atılan bir fikirdir.*” (KARADAĞ, 2004: 89) Ancak ona her bakan onda aynı şeyi görmez, aynı sonuçları çıkarmaz. Tüm görseller gibi fotoğraflar da ona her bakana farklı mesajlar verebilirler. Onlardan çıkarılabilecek mesajlar da bakanın bakış açısına ve birikimine göre değişebilir. Bir fotoğrafa bakmakla onun yorumlanması ya da anlamlandırılması birbirinden farklı şeylerdir. Ayrıca insanlar görüntülere, objelere ya da şeylere baktıklarında aynı anlamı çıkarıp, aynı mesajları almazlar. Bireylerin tüm görüntü ve objelere yükledikleri anlam onlar hakkında daha önceden belleklerine kaydettikleri ile son derece yakından ilintilidir.

Aynı fotoğrafı Amerikalı bir iş adamı, Hintli bir köylüden farklı anlayacak, bir sosyolog bir jeologdan farklı görecektir. Bir çocuk bir büyükten farklı şeyler algılayacak, öğrenecektir. Birçok resme bakılır ve düşünülürse daha başka şeyler de görülebilir. Başkalarıyla tartışmak fotoğrafları anlamakta ve yorumlamakta yardımcı olur (GREENHILL-MURRAY-SPENCE, 2003: 77) Bir fotoğrafın içerdiği bilgi ve mesajları alabilmek için ona sistematik biçimde sorular yönelterek çözümlenmek gerekir.

Fotoğrafların da diğer tüm görseller gibi giderek birer tüketim imgesine

yüzyılın en popüler görsel sunucuları olmuşlardır.

Fotoğrafın Doğuşu ve Yaygınlaşması

Işık yardımıyla bir görüntünün karanlık bir odanın duvarına düşürülmesi İ.Ö. 4 yüzyıla kadar gider. *Problemata* adlı eserinde güneş ışığının kare şeklindeki bir delikten geçtikten sonra, daire şeklinde bir görüntü oluşturması üzerinde durur. Aristoteles karşısında bulunan duvarın ortasındaki delikten geçen ışığın dışarıdaki manzaranın görüntüsünü ters olarak duvar üzerine yansıttığını fark etmesiyle fotoğrafa uzanan serüven de başlamış oldu. Ancak ilk fotoğrafın alınabilmesi için 19. yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir.

İlk kalıcı fotoğraf 1826 yılında, Fransa'nın Chalon-sur-Saone'nin kentinde yaşayan **Joseph Nicéphore Niépce** sekiz saatlik bir pozlamadan sonra *Camera Obscura* aracılığıyla ilk görüntüyü bir plaka üzerine aktarmasıyla başlamıştır. Niépce 1827'de Londra'daki kardeşini ziyareti sırasında **Louis Jacques Mandé Daguerre** ile tanışır. Niépce karanlık bir ortamda karanlık kutuyu kullanarak *Diyorama* gösterileri düzenleyen Daguerre' den çok etkilenir ve ikili birlikte çalışmaya karar vererek, 1829'da 10 yıllık bir sözleşme imzalarlar. Dört yıl sonra 1833'te Niépce öldüğünde fotoğraf tarihi açısından iki önemli şeyi başarmıştı. Birincisi fotoğraf denilen *Helyoğraf Levhayı*, ikincisi kendi ayrıntılı çalışmalarını ve birikimlerini değerlendirip çalışmalarını ilerleterek tamamlayacak olan kişi olan Daguerre' yı bulmuş olmak. Niépce'nin çalışmalarını hiposülfid kullanarak tamamladı. Otuz dakikalık bir poz ile ışığa duyarlı gümüş klorit kaplı bakır plakalar üzerine görüntü verebilen bir fotoğraf sistemini geliştirmeyi başarmıştı. Ancak çalışmalarıyla kimsenin ilgilenmemesi üzerine 7 Ocak 1839'da Fransız Bilimler Akademisine başvurdu ve Fransız Parlamentosu buluşu satın alarak, 15 Haziran 1839'da özel bir oturumla "*Fransa, ülkemizin onur duyduğu en mükemmel buluşlardan birini dünyaya hediye etme şerefini yabancı milletlere bırakmak istememiştir*" ifadeleriyle tüm dünyaya açıklamıştır. Daguerre'nin **Daguerratyp** olarak kendi adıyla duyurduğu buluşta Niépce'nin hakkını teslim etmek için onun oğlu İsidor'u ömür boyu maaşa bağlamıştır (ÇİZGEN, 1989: 13-14; ERGİN,...: 8-9; KILIÇ, 2008:69-85; DAVIES, 2006: 818). **Daguerratyp**' ten denen sistem uzun bir evrim sonucunda popüler kutu kamerası, renkli film, sinema filmler, sesli filmler, X ışınları, kızıl-altı, minyatür fotoğraf ve çok yakın bir geçmişte elektronik camcorder gibi biçimlere dönüşerek insan ve doğaya dair görüntüler

almasına ve kayıt etmesine yardımcı olmaktadır (DAVIES, 2006: 818).

Fotoğraf, insan, doğa ve nesnelerin görüntülerini çoğaltarak yaygınlaştırmanın yanında, insan aklı içinde yeni boyutlar açmıştır. Bir yandan insan yaşamını bir belge niteliğine dönüştürerek bireyin içinde yaşadığı an ve geçmiş üzerinde düşünmesini sağlarken, öte yandan insanın aklına gelebilecek her alana girip, insanlık için hem belge sağlamış, hem de bilimsel yaklaşımına destek olarak ilerlemesi ve gelişebilmesi için yolunu açmıştır (KILIÇ, 2008: 120). İnsanların kendilerine ve doğadaki diğer varlıkların belirli bir andaki görüntülerinin kayda geçirilmesinde uzunca bir süre tek ve en pratik araç olmuştur.

Tarihsel Bilgi Kaynağı olarak Fotoğraf

Fransa'da yürütülmüş olan sosyolojik bir araştırmaya göre, evlerin çoğunda bir fotoğraf makinesi bulunurken, çocuklu ailelerde fotoğraf makinesi bulunma olasılığı çocuklu ailelere göre en az iki kat daha fazladır. Her aile, fotoğraflar aracılığıyla kendi ailelerinin bir "portre tarihçesini" çıkarmaktadırlar (SONTAG, 2008: 9). Günümüzde bu denli yaygın olarak kullanılan bir araç olan fotoğrafın, tarihsel kayıt etme ve belgeleme özelliği de kısa sürede keşfedilmiştir.

Fotoğrafın tarihi kayıt etme amacıyla ilk kez kullanılması (1854-56) Kırım Savaşı'nda olmuştur. Bunu (1861-1865) Amerikan İç Savaşı izlemiştir. Bu çekimler ancak 30 dakikalık bir poz süresi içerisinde çekim yapabilen **Daguerra** tipi makinelerle olmuştur (STARDLING, 2003: 91). Ancak bu kamera kuşkusuz 1850'lerin tüm dehşetini yansıtamamıştır. 1851'de fotoğrafı tanımlayabilecek insan sayısı sadece 52 kişi iken, on yıl sonra 2 897 kişiyi bulmuştur. 1850'ler de yine cezaevi yöneticileri suçluların fotoğraflarını çekerek onları kayıt altına almaya başladılar 1881'de ilk kez bir kuşun uçuşunun fotoğrafı kayıt edildi. Fotoğrafın tarihi kayıt altına almak amacıyla kullanımında ikinci önemli dönüm noktası **George Eastman**'ın 1888'de Kodak kamerasını geliştirmesiyle gerçekleşmiştir. 1889 Manchester' de dört adam açık saçık uygunsuz fotoğraflar postaladıkları için mahkemeye çıkarılmışlardır. Poz süresi kısaltıldığı ve kamera daha hareketli bir hale geldiği için, fotoğrafçılığın her yerde ver her an yapılabilme imkânı doğdu, fotoğrafla yansıtılan konu yelpazesi genişledi ve gazete muhabirliğinin yapısını da değiştirdi. 1905 Yılına gelindiğinde İngiltere' de nüfusun 1/10' u fotoğraf kamerası kullanabilir hale gelmiştir. Bu nedenle fotoğraf hızla gelişerek karmaşık olan sosyal yaşamı oldukça aydınlatan önemli bir araç haline almıştır (HARRISON, 1996: 383-384).

Fotoğrafın akıp giden zamanın ve kaybolan şeylerin kayıt altına alınmasını ve canlı

dönüşmektedirler. Tüketimi daha da arttırmak uğruna giderek birer propaganda ve reklam aracı olarak kullanımları yaygınlık kazanmıştır. Propaganda ya da reklam amacıyla kullanımlar, görüntülerin arkasında yatan gerçekliği dönüştürerek, bireylerin görüntüler aracılığıyla birer tüketim nesnesi haline gelip, propagandaların hedef kitlesi olmalarına yol açmaktadır. Fotoğrafların tüketim amaçlı propagandalar için kullanımı önlemek neredeyse kaçınılmaz bir hale gelmiştir (KARADAĞ, 2004: 109). Bu nedenle bireylerin fotoğraf ve görüntüleri oluşturuldukları bağlama uygun olarak okunarak anlamlandırılmaları, çözümlenmeleri gereklidir. Kuşkusuz görüntülerin ortaya kondukları bağlamla uyumlu olarak çözümlenmesi görsel okur-yazarlık becerisini son derece önemli kılmaktadır.

Fotoğrafçılık yaklaşık 150 yıllık bir geçmişe sahip olmasına karşın, yöntemlerinin ve dilinin tutarlı bir eleştirisi ancak 20 yıllık bir süredir ciddi bir biçimde yapılmaktadır. Fotoğraf eleştirisi, temelini sanatın eleştirisinde bulmuştur. İlk fotoğraf eleştirisinde resim sanatıyla karşılaştırma yöntemine başvurulmuştur. Zamanla bir süre sonra fotoğrafın en önemli özelliklerinden birisinin içerik olduğu anlaşılmıştır. Özellikle fotoğrafların anlamının çözümlenmesinde "semyoloji" giderek önemli bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu yaklaşımın en önde gelen ismi Barthes'ın yaptığı kuramsal çalışmalar tüm semboller gibi fotoğrafların anlamlarının ortaya çıkarılmasında öncü rolü üstlenmiştir (GREENHILL-MURRAY-SPENCE, 2003: 76). Diğer görsel kaynaklar gibi fotoğraflar da, tıpkı yazılı metinlerde olduğu gibi bir eleştiri süzgecinden geçirilerek kullanılmalıdır.

Bir araştırmacı olarak elimize geçen her hangi bir fotoğrafın ne tür bir fotoğraf olduğu, ne amaçla çekildiği, kim tarafından çekildiği, nerede ve nasıl bir mekânda çekildiğine ilişkin sorular sorarak onu anlamaya ve verdiği mesajları okumaya çalışırız. Bu mesajların doğru bir biçimde algılanabilmesi için, ona doğru sorular yöneltilmelidir. Yanlış sorular yanlış sonuçlar ve mesajlar anlamına gelir. (DANACIOĞLU, 2001: 92). Bu mesajlar da tarihyazımı ve eğitimi açısından geçmişte var olmuş olan gerçekliğin inşasına ve kavranmasını kolaylaştırmaya yardımcı olmadıkları için bir anlam taşımazlar.

Belleğimiz gözün denetiminde çalışan görüntü dolu bir arşivdir. Bilgilenmemize ve yaşama ilişkin deneyimler kazanmamızı sağlayan göz, nesnelere üzerinde gezinerek edindiği bilgileri belleğe denetimsiz ve düzenlenmemiş görüntüler biçiminde yollar. Ancak tüm görünenlere açık olan gözlerimiz, tüm görünenleri belleğe kaydetmezler. Bellek

görünen her şeye kapı aralmasına karşın her şeyi kaydetmez. Bunun için bellekte bulunan eski bilgilere gereksinim duyar. Görme anımsamayı kolaylaştırır. Görülenlere ilişkin izlenimleri zihinde uzun süre saklayarak, etkilerinin yitip gitmesini önleyip onları canlı tutarlar (KARADAĞ, 2004- 1: 199). Böylece belleğe uygun uyaranlarla her an ve daha uzun süreli bir biçimde kullanabileceği bir alan ve malzeme sunarlar. Ancak fotoğrafta verilen mesajları doğru alabilmek için konuyla ilgili önceki bilgilerin sağlam olması gereklidir. Konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmamak, eksik ya da yanlış algılara yol açacaktır.

Fotoğraflar da tıpkı diğer görsel kanıtlar gibi, geçmiş zamanı bir anlığına dondurarak ayrıntılı bir inceleme için sabitlenmiş anlar sunarlar. Gelenekleri, tercihleri ve tarzları ortaya koyarak geçmişteki insanların tatil ve özel günlerini nasıl kutlandıklarını, evde, işyerinde, eğlencedeki hallerini, izleme, nasıl flört edip evlendiklerini ve çocuk sahibi olduklarını görebilmemizi sağlarlar. Hayatlarındaki sıkıntı, zorluk ve karmaşalarla nasıl başa çıktıklarını anlamamıza olanak tanırırlar. Onlar sayesinde bir toplumu keşif yaparken, bir şeyleri inşa ederken, savaşırken, barış içerisinde yaşarken ne durumda olduklarını yansıtır. Biçimlenmekte olan toplumsal yapıları, kurumları, hizmet sunan ya da mücadele veren kuruluşları, iyileşmeleri ya da yozlaşma ve çözümleri gösterirler (KYWIG-MARTY, 2000: 79). Uygun bir fotoğraf, bir anı akışını başlatmak, bir teknik işlemin açıklanması, insanların adlarının belirlenip hikâyelerinin anlatılması, çeşitli yerler hakkında konuşulması veya bir olayın arka planının açıklanması gibi çeşitli konularda son derece büyük yardımlar sağlayabilir (CAUNCE, 2001: 166). Fotoğraflar bize kanıt teşkil ederler. Hakkında bir şey işitip de şüpheye kapıldığımız bir şey, onun bir fotoğrafı bize gösterildiğinde kanıtlanmış sayılır. Bu özelliğinden dolayı suçluların tespit edilmesinde ve suçluluklarının kanıtlanmasında kullanılmıştır. Bunun en önemli nedeni çarpıtmaya uygun olmasına karşın doğrulayıcı ve haklı çıkarıcı bir işlev yüklenmesindedir (SONTAG, 2008: 5). Kısacası fotoğraflar, pek çok açıdan olduğu gibi, tarihçiler açısından geçmişe ait olan şeyleri temsil eden izler, görüntüler sunan nesnelere, çalışma sırasında toplanan bilgilerin kayıtları olarak önem taşırlar. Ancak fotoğrafların tarihçilerce geçmişin kurgulanmasında kullanabilmesi için bazı özellikler sahip olması gerekir.

Eleştiriden geçirilmeden ve diğer kaynaklarda sunulan bilgilerle kıyaslanmadan her hangi bir fotoğrafı kullanmak bazı durumlarda sıkıntı yaratabilir. Her ne kadar görüntüler gerçekliği temsil eden kanıtlar olarak kabul edilse de bazı durumlarda bu böyle olmayabilir. Fotoğrafta sunulan gerçeklik bir

takım nedenlerle, özellikle maksatlı olarak hazırlanmış olabilir. Bu durum Peter BURKE'in de vurguladığı üzere özellikle imgelerin bazı durumlarda birer telkin aracı, birer kült nesnesi, birer meditasyon uyarıcısı ve tartışma silahı olarak kullanıldığı durumlar söz konusudur (BURKE, 2003:51). Bu tür kullanımlar fotoğrafın temsil ettiği gerçeklik ile oynanmasını gerektirir. Bu oynama Norman DAVIES' in belirttiği üzere bazen türkütücü boyutlara ulaşabilir. *"Fotoğrafın sunduğu gerçeklikle oynama davranışı fotoğrafçının gerçekliğini hayal kırıcı hale getirmiştir. Örneğin resmi Sovyet fotoğrafçılığındaki rötuş sanatının adı çıkmıştır. Stalin, Troçki' nin bütün varlığını tüm kayıtlardan sildirmiştir; Gorbaçev' in göze hoş görünmeyen doğum lekesi neredeyse 1985'e kadar silinmiştir. En dürüst fotoğrafçı bize öznel açı seçimi, anlık enstantaneler, ışık, ton ve yapısal oyunlarla bunların da ötesinde seçtiği konuyla gösterdiğinden daha çoğunu gizlemeyi hedefler. Kamera, tıpkı tarihçi gibi her zaman yalan söyler"* (DAVIES, 2006: 818). Günümüzde son derece gelişmiş bir düzeye ulaşan foto yazılım programlarının varlığı fotoğrafların sunduğu ya da ondan çıkarılabilecek gerçeklik konusunda daha temkinli davranmamızı zorunlu kılmaktadır.

Bütün bunlar tarihçilerin ister tarih yazımı, isterse tarih öğretimi amacıyla kullanılıyor olsunlar fotoğrafların seçiminde ve değerlendirilmesinde tıpkı diğer kaynaklar da olduğu üzere eleştirel bakışı gerektirir. Robert STRADLİNG'e göre; tarihsel fotoğrafların seçiminde ve tarih kurgusunun oluşturulmasına yönelik kullanımlar sırasında aranması gereken nitelikleri şunlar olmalıdır:

1. Hem birincil, hem de ikincil tarihsel kaynak malzemeler ve bulgularla kolay bağlantı kurulabilir olmalıdır.
2. Alışıl gelmiş anlayışları, öğrencilerin beklentilerini, doğruluğu tartışmasız kabul edilen varsayımları ve kalıplaşmış algılamaları sarsıcı ve sorgulayıcı özellikler taşımaktadır.
3. Açıklanması veya araştırılması gereken bazı çelişkileri ve belirsizliklerin ortaya konmasını sağlamalıdır.
4. Başka kaynaklardan yararlanarak cevaplanabilecek sorular sordurmalıdır.
5. Diğer kaynak malzemeler ile kıyaslandığında, bir fotoğrafın sunduğu - söz gelimi fotoğrafçıya ve editöre göre insanların ilgisini özellikle çekeceğini düşündüğü şeyler, fotoğrafın harekete geçireceği tasarlanan duygular, tutumlar vb.- yansıtmak nitelikte olmalıdır (STRADLİNG, 2003: 95)

Bu özellikleri taşımayan bir fotoğraf geçmişin gerçekliğini temsil edebilme ve öğrenmeyi ve kavramayı hızlandırma işlevini yerine getirmesi beklenemez. Tersine konuya ilişkin yanılsamalara ve zihinsel bulanıklıklara yol açacaktır.

Tarih derslerindeki bir konunun öğretiminde kullanılacak fotoğrafların yukarıda verilen nitelikleri sahip olması gerektiği dışında, aynı zamanda fotoğrafların da, tıpkı diğer yazılı kanıtlar gibi eleştirel bir bakış sergilemelidirler. STRADLİNG öğrencilerin tarih derslerinde kullandıkları bir fotoğraf konusunda şunları bilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır:

1. Fotoğraflar çeşitli düzeylerdeki seçme süreçlerinden geçerek günümüze ulaşmışlardır, fotoğrafçının çektiği konu, konun yansıtılış biçimi, kamera açısı, ön ve arka fonlar, negatiflerde korunarak yansıtılan ya da çıkarılan görüntüler, kullanım amacına uygun olarak seçilmiş oluşu, arşiv görevlilerince saklanmaya değer bulunması hep seçme süreçlerinin belli aşamalarıdır.
2. Fotoğraflar çekildikleri dönemin görenekleri, alışkanlıkları ve yaklaşımları gibi temel özelliklerini yansıtırlar. İnsanlar fotoğraflarını genellikle en güzel kıyafetleri ve halleri ile çekti oldukları için, diğer fotoğraflarla karşılaştırmalıdır.
3. Fotoğraflara da tıpkı yazılı belgelere olduğu gibi müdahalelerde bulunulmuş olabilir. Tıpkı yukarıda verilen, Stalin ve Gorbaçov örneklerinde olduğu gibi. Özellikle reklam ve propaganda amaçlı fotoğraflarda bu tür müdahalelere daha sık rastlanabilir. Fotoğrafın doğal bir çekim mi yoksa tasarlanarak müdahalede bulunulmuş bir görüntüyü mü sunduğu belirlenmelidir.
4. Fotoğrafçının hangi amaçla görüntü alma noktasında bulunduğuna, fotoğrafçının güdülerine ve resimleri çekmesinin ardındaki nedenlerin ne ya da neler olduğunun bilinmesi gerekir (STRADLİNG, 2003: 95-97).

Öğrenciler ve öğretmenler bir fotoğraftan tarihe ilişkin bulgular çıkarırken bütün bu noktaları dikkat almalıdırlar.

Fotoğrafın türü, fotoğraftaki görüntülerin ne olduğu ve bunlar arasındaki ilişkiler, Fotoğrafın kim tarafından, nerede, ne amaçla ve ne zaman çekildiği, fotoğraftaki yaşam tarzı, fotoğraftaki görüntülerin ne tür mesajlar sunduğu, hangi duygu ve düşünceleri uyandırdığı, fotoğraftaki içeriğin daha önce bilinenlerle ilişkisi son derece önemlidir. Tarih derslerindeki bir konuyu açıklığa kavuşturmak ya da öğrenmeyi desteklemek ve hızlandırmak amacıyla kullanılan bir fotoğrafa bütün bu soruların sorulması gereklidir. Ayrıca fotoğraftaki

içeriğin dönemin yerel, ulusal ve uluslar arası tarihsel özellikleri ile ne derece bağdaştığı, ya da ayrıştığı sorgulanmalıdır. Tüm bu sorular için fotoğraftan çıkarılan bulgulardan yararlanarak öğrencilerden konuyla ilgili bir tarihsel metin yazmaları istenmelidir. Böylelikle öğrencilerin hem kendilerini ifade becerilerini, hem de tarihsel yorum kapasitelerini geliştirmeleri için son derece önemli bir destek ve motivasyon elde etmeleri sağlanmış olacaktır.

Ancak burada unutulmaması gerek en önemli nokta tarih derslerinin elde var olan resimlere göre değil, resimlerin işlenen konuya uygun olarak seçilmesi gerektiğidir.

Kuşkusuz fotoğraflar özellikle 19. ve 20. yüz yıla ilişkin tarih dersi konuları için elde edebilirler. Daha eski dönemler için ise, fotoğraf öncesi dönemlerin, resimler, tablolar, minyatürler, gravürler, çizimler... vb. görsel malzemelerinden yararlanarak sağlayabilirler. Öğretmenler tarih derslerindeki konulara ilişkin fotoğrafları özellikle foto film

arşivlerinde, müzelerde, galerilerde, gazetelerde, dergilerde ve yerel arşivlerde bulabilirler. Öğretmenler ve öğrenciler için derslerde kullanabilecekleri fotoğrafları sağlayabilecekleri kaynaklar arasında, ele alınan konuya ilişkin olarak yazılmış olan kitaplarda bulunan resimler ve özellikle resimli tarih kitapları başta gelir.

SONUÇ:

Kırım Savaşı'ndan beri, insani ve doğal yaşamdaki önemli anların yanı sıra tarihsel anlarında kayıt altına alınarak alıcı ve gözle görülebilir hale gelmesine yardımcı olan fotoğraflar aynı zamanda birer öğretim aracı olarak da son derece değerlidirler. Bu özellikleri ile öğrencileri motive ederek olup bitmiş olan ve bugünün çok uzağında yaşanmış olan geçmişti yakınlştırarak anlaşılır ve algılanabilir kılarlar. Ancak doğru ve uygun biçimde tasarlanmış, seçilmiş ve düzenlenmiş bir çerçeve üzerinden. Aksi halde yaşanmış olan geçmişin dışında kurgulanmış ve farklı bir "bilim kurgu" yapı ile karşı karşıya kalarak çarpıtılmış bir geçmiş tasavvuruna yol açma riski doğacaktır.

KAYNAKÇA

- BURKE, Peter, (2003), *Tarihin Görgü Tanıkları* (Çeviren, Zeynep YELÇE), İstanbul
- CAUNCE, Stephen, (2001), *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ÇİZGEN, Engin, (1989), *Türkiye'de Fotoğraf*, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DANACIOĞLU, (2001), *Geçmişin İzleri, Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DAVIES, Peter- Derek LINCH-Rhys DAVIS, (2005), *Enlivening Secondary History: 40 Classroom Activities for Teachers and Pupils*, RoutledgeFalmer, London and New York.
- DAVIES, Norman, (2006), Avrupa Tarihi (Çevirenler: Burcu ÇİĞMAN-Elif TOPÇUGİL- Kudret EMİROĞLU-Suat KAYA), İmge Kitabevi, Ankara.
- ERGİN, Erhan, (2000), *Her Yönüyle Fotoğrafçılık Tekniği*, 6. Baskı, 15 Haziran 1839'da 15 Haziran 1839'da İnkılâp yayınları, İstanbul.
- GREENHILL, Richard- Margaret MURRAY-Jo SPENCE, (2003), *Fotoğraf Sanatı*, (Çev. Remzi Kitabevi) 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HARRISON, Brian (1996), "Photography", (Editörler Brian Brivati-Julia Buxton-Anthony Seldon) *Contemporary History Handbook*, Manchester University Pres, Manchester-New York.
- KARADAĞ, Çerkes, (2004- 1), *Görme Kültürü 1*, Doruk Yayınevi, İstanbul.
- KARADAĞ, Çerkes, (2004- 2), *Görme Kültürü 2*, Doruk Yayınevi, İstanbul.
- KILIÇ, Levend, (2007), *Fotoğrafa Başlarken*, 3. Baskı, Dost Yayınevi, Ankara.
- KILIÇ, Levend, (2008), *Fotoğraf ve Sinemanın Toplumsal Tarihi*, KILIÇ, Levend, (2007)Dost Yayınevi, Ankara.
- KYWIG, David E.- Myron A. MARTY, (2000), *Yanbaşımızdaki Tarih* (Çeviren, Nalan ÖZSOY), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- SONTAG, Susan (2008), *Fotoğraf Üzerine* (Çeviren, Osman AKINHAY), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- SCHUR, (2007), Joan Brodsky *Eyewitness to The Past*, Stenhouse Publisher, Portland-Maine.

EK-1

FOTOĞRAF İNCELEME REHBERİ

(1. Sayfa)

Fotoğrafta birkaç dakika inceleyerek aşağıda verilen sorular ışığında çözümleyiniz**1. Basamak: İnceleme ve Tanımlama**

A	1	Fotoğrafın Türü (birey/ grup/ belgesel/ politik/ manzara/doğa :																								
		Fotoğraf için uygun başlık ne olurdu?																								
B	2	Fotoğrafta ne görüyorsunuz? Gördüğünüz şeyleri aşağıdaki listeye yazınız																								
		<table border="1"> <thead> <tr> <th>İnsanlar</th> <th>Nesneler</th> <th>Canlılar</th> <th>Olaylar</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>	İnsanlar	Nesneler	Canlılar	Olaylar																				
	İnsanlar	Nesneler	Canlılar	Olaylar																						

2. Basamak: Yorum

	1	Fotoğrafta neler oluyor? Bu fotoğraf sizde hangi düşünceleri uyandırıyor? Fotoğraftaki öğeler arasındaki ilişkileri betimleyiniz.

3. Basamak: Sorular

	1	Fotoğraf kim tarafından çekilmiştir?
	2	Fotoğraf nerede çekilmiş olabilir?
	3	Fotoğraf ne zaman çekilmiş olabilir?
	4	Fotoğraf ne için çekilmiş olabilir?
	5	Fotoğraftaki insanlar kim/ kimler olabilir?
	6	Fotoğrafta nasıl bir yaşam tarzı var?

Bu şablon Joan Brodsky SCHUR *Eyewitness to The Past*, Stenhouse Publisher, Portland-Maine, 2007. Başlıklı kitabının 72. sayfasında bulunan Fig 3.2. den yararlanılarak geliştirilmiştir.

FOTOĞRAF İNCELEME REHBERİ

(2. Sayfa)

4. Basamak: Tarihsel Bağlam Değerlendirmesi

A	Fotoğrafın çekildiği dönemin özellikleri nelerdir? Yerel düzeyde (olaylar/ kişiler/ düşünceler).	
	1	
	2	
	3	
	4	
	5	
B	Fotoğrafın çekildiği dönemin özellikleri nelerdir? Ulusal düzeyde (olaylar/ kişiler/ düşünceler).	
	1	
	2	
	3	
	4	
	5	
C	Fotoğrafın çekildiği dönemin özellikleri nelerdir? Dünya düzeyinde (olaylar/ kişiler/ düşünceler).	
	1	
	2	
	3	
	4	
	5	
5. Basamak: İçerik Eleştirisi		
	Fotoğrafta cevapsız kalan sorular nelerdir.	
	1	
	2	
	3	
	4	
	5	

Bu şablon Joan Brodsky SCHUR *Eyewitness to The Past*, Stenhouse Publisher, Portland-Maine, 2007. Başlıklı kitabının 72. sayfasında bulunan Fig 3.2. den yararlanılarak geliştirilmiştir.

FOTOĞRAF İNCELEME REHBERİ

(3. Sayfa)

6. Basamak Fotoğraf için sonuç	
A	Fotoğraftaki bilgi ve mesajlar ile daha önceki bilgileriniz arasında nasıl bir ilişki var?
	1
	2
	3
	4
	5
B	Fotoğraf doğal bir çekim mi yoksa tasarlanmış bir poz mu? Bunu nelerden anladınız?
	1
	2
	3
	4
	5
C	Fotoğraftaki bilgi ve bulguları yansıtan bir tarihsel metin yazınız

Bu şablon Joan Brodsky SCHUR *Eyewitness to The Past*, Stenhouse Publisher, Portland-Maine, 2007. Başlıklı kitabının 72. sayfasında bulunan Fig 3.2. den yararlanılarak geliştirilmiştir.